

Proleterleşme¹

Birol Alğan

Eski Roma’da en dipteki mülksüz sınıfın mensupları anlamına gelen proles sözcüğünden türetilen Proletarya sözcüğü, hayatta kalmak için emek gücünü satmak zorunda kalan tüm kesimleri, yani yalnızca sanayi işçilerini değil, tarım işçilerini, beyaz yakalı ücretlileri, hizmet sektörü işçilerini ve işsizleri de kapsar (Geniş, 2008). Marx ve Engels (1848/2014) yaşamak için emek gücünden başka hiçbir şeyi olmayan mülksüzü “proleter” olarak tanımladılar. Kapitalist bir toplumda sınıf savaşının iki ögesi proletarya ve burjuvazidir ve proletaryayı yaratan da burjuvazidir (1848/2014, s.45).

Burjuvazi, yani sermaye ne denli gelişirse, ancak iş buldukları sürece yaşayabilen ve ancak emekleri sermayeyi artırdığı sürece iş bulabilen bir emekçiler sınıfı olan proletarya, modern işçi sınıfı da o ölçüde gelişir. Kendilerini parça parça satmak zorunda olan emekçiler, bütün öteki ticari mallar gibi, birer metadırlar; o yüzden de, rekabet alanında olup biten her şeyin, piyasadaki tüm dalgalanmaların etkisine açıktırlar. Makinelerin yaygın kullanımı ve işbölümü yüzünden, proleterlerin yaptığı iş tüm bireysel niteliğini, dolayısıyla da işçi için tüm çekiciliğini yitirmiştir. İşçi makinenin bir uzantısı olup çıkmıştır; ondan istenen, en basit, en tekdüze ve en kolay edinilir bir beceriden başka bir şey değildir.

Proleterleşme kavramı da tarihsel kullanımı bakımından orta sınıfların burjuvazinin gelişimi karşısında tutunamayarak proleter konuma düşmelerini ifade etmektedir. Orta sınıfın alt tabakaları –küçük sanayiciler, tüccarlar ve rantiyeler, zanaatkârlar ve çiftçiler– bir yandan küçük sermayeleri modern sanayinin yürütüldüğü boyutlar karşısında yetersiz kaldığı ve büyük kapitalistlerle rekabette yutulup gittikleri için, bir yandan da özel becerileri yeni üretim yöntemleri karşısında değerini yitirdiğinden,

¹ Bu yazı Eleştirel Pedagoji Dergisinde 45. sayısında yayımlanmıştır.

yavaş yavaş proleterleşirler. Böylece proletarya saflarına halkın bütün sınıflarından katılımlar olur (Marx ve Engels, 1848/2014, s.46).

Proleterleşme, özellikle neoliberal politikaların uygulanmaya başlandığı 1980 sonrasında öğretmenler ve sağlık çalışanları gibi profesyonel ve vasıflı çalışanların işlerini yapma biçimlerine getirilen sınırlandırma/daraltma, yakın kontrol ve esnekleştirme uygulamalarının sonuçları arasında görülmektedir. Son yıllarda bu uygulamaların artışı ile, vasıflı meslek çalışanlarının proleterleşmesinden de daha sıklıkla söz edilmektedir (Apple, 1989, ss.31-45).

Proleterleşme kavramını analiz eden Durmaz (2014, s. 75) kavramın toplumsal ilişkileri çok yönlü etkilediğine vurgu yapar. “Proleterleşme, insanların sosyal statülerini veya mesleklerini kaybetmelerinden çok daha fazlasını, hem sınıflar arasındaki ilişkilerin hem de emek gücünün niteliğini topyekun olarak geçirdiği kapsamlı bir sosyal değişimi/dönüşümü ifade eder.

Neoliberal dönemdeki proleterleşmenin emekçi sınıflar içinde sayılamayacak olanları da proleterleştirdiğini, daha önce proleterleşen sınıfların da yeni proleterleşme sürecine maruz kaldıklarını ifade eden Durmaz (2014, s. 75) bu durumun somut görünümelerini şöyle örnekler: “İşgücü piyasalarının kuralsızlaştırılması ve esnekleştirilmesi, iş güvencesinin önemli ölçüde sınırlandırılması, istihdamda kamu güvencesinin geriletilmesi ve çalışanların örgütlülüğünün kısıtlanarak sendikasızlaştırılmaları”.

Öğretmenlerin sözleşmeli, ders ücreti karşılığında, kadrosuz ve güvencesiz çalışmaya zorlanmaları, kamu istihdamının azaltılması, eğitim hizmetlerinin özel sektöre devredilmesi ile öğretmenlerin çalışma yaşamında yapacakları işlerin türü, zamanı ve mekanı bakımından esnek çalışma koşullarına zorlanmaları bunlardan bazılarıdır. Öte yandan özel öğretim kurumlarında sosyal ve ekonomik hakların kısıtlılığı, kamu kurumlarında da gün geçtikçe emekçiler aleyhine yapılan uygulamalar (ücretlerin alım gücünün düşürülmesi, öğretmenlerin ek iş yapmaya zorlanması, hafta sonlarında sınav görevleri almak zorunda bırakılmaları, öğretmenlerin emek gücünün niteliksizleştirilmesi, daha çok çalışmaya yönelik performans uygulamaları) yeni proleterleşme sürecinin özelliklerinden bazıları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynakça

Apple, M. W. (1989). Teachers and Text. A political Economy of Class and Gender Relations in Education. New York: Routledge.

Durmaz, O. S. (2014). Türkiye’de Öğretmen Olmak. Ankara: Notabene.

Geniş, A. (2008). Proleterya. F. Başkaya, & A. Örnek içinde, Ekonomik Kurumlar ve Kavramlar Sözlüğü (ss. 941-949). Ankara: Özgür Üniversite.

Marx, K. & Engels, F. (2014). Komünist Manifesto. Çev. C. Ürter ve N. Deriş. E-Kitap. İstanbul, Can Sanat Yayınları.